

אורות הגבעה

פרשת צדק

לזכות כ"ק מרן אדמו"ר מטאלנא שליט"א

לדון לכף זכות

"לא תגורו מפני איש כי המשפט לאלקים הוא" פסק הרמב"ם [סנהדרין כ"ב א'] "לא תגורו מפני איש, שלא תאמר איש פלוני רשע הוא שמא יהרג את בני, שמא ידליק את גדישי, שמא יקצץ נטיעותי" וכו'. והדברים דברי תימה, הרי בתורה כתוב "וחי בהם" – ולא שימות בהם, וא"כ כיצד נאמר כאן שגם כשחושש לחיי בנו, ידון דין אמת? ואמר בזה מו"ר ועט"ר שליט"א, שיושב עפ"י המשך הפסוק "כי המשפט לאלקים הוא" – כאשר בעלי הדין מבינים שהדין שופט דין אמת לשם שמים, והשכינה מדברת מתוך גרונו, ואין כאן אינטרס אישי, לא יפגעו בממונו ובנפשו של הדיין, וזוהי הבטחה מפי עליון. והנה בהפטרה נאמר, "איכה היתה לזונה קריה נאמנה, מלאתי משפט צדק יליו בה ועתה מרצחים". "צדק יליו בה" אמרו חז"ל [סנהדרין ל"ה] שהסנהדרין היו מלינים דיני נפשות כדי להגיע לצדק, וכפרש"י שם, שבתחילה כשהסנהדרין לא היו מוצאים זכות לחוטא היו מלינים את הדין ולא גומרים אותו עד למחרת כי קיוו שעד למחרת ימצאו זכות. "ועתה מרצחים" – כבר אינם מלינים את הדין אלא מיד חוצצים את פסקם למוות, והרי הם מרצחים. ואתן בעלי דין רשעים ורוצחים, כשראו עד כמה התאמצו הדיינים למצוא זכות, הבחינו שכל כוונתם לשם שמים, ואף כשנגמר הדין לחובתם, קיבלו את הדין, בידועם "כי המשפט לאלוקים הוא". וכך הייתה קריה נאמנה.

ולדרכינו למדנו שכאשר מחפשים זכויות לאנשים, מתקיים "מלאתי משפט צדק יליו בה" ו"קריה נאמנה". אבל כאשר מפסיקים ללמוד זכות מגיעים לשאול תחתית של "איכה היתה לזונה קריה נאמנה" וכבר הופכים להיות בגדר "ועתה מרצחים".

ומכאן מוסר השכל עד כמה אסור לחרוץ משפט על בן אדם ולהחליט שהוא רשע ופושע אלא חייבים לגייס את כל הכחות השכליים והנפשיים למצוא נקודות זכות לכל אשר בשם ישראל יכונה [עפ"י דברי קדשו, סעודה שלישית תשע"א].

קבלת תוכחה

במדרש [במד"ר פ"א] "אלה הדברים" - מרפא לשון עץ חיים וכו'. משה עד שלא זכה לתורה כתיב בו 'לא איש דברים אנכי', כיון שזכה לתורה, נתרפא לשונו והתחיל לדבר דברים ע"כ. ויש לעיין למה לא דיבר משה רבינו מיד דברי תורה? למה ניצל את כשרון הדיבור שהתחדש אצלו להשמיע דברי תוכחה? והדברים יתבארו באר-היטב-כפתור-ופרח-שפתיים-ישק עפ"י דברי מרן הגר"י הוטנר צ"ל [בפחד יצחק שבועות מאמר מ"ה].

אמרו חז"ל, שספר דברים נעשה סגנון ליהושע. ואמרו עוד, כי בשעה שנגלה הקדוש ברוך הוא ליהושע מצאו כשספר דברים בידו ואמר לא ימוש ספר התורה הזאת מפ"ך וגו' והגית בו יומם ולילה עד כאן מדבריהם של חכמים. וטיבה של אחיזת יהושע בספר דברים במיוחד עומדת היא להתפרש לפניו.

מצינו גבי הגר שאחרי שראתה כי הרתה נשתנה יחסה אל שרה 'ותקל בעיניה'. וממשיך הכתוב ואומר 'ותענה שרי ותברח מפניה'. וכמה קולמוסים נשתברו לפרש דרכה של שרה אמנו שהיתה מענה את הגר עד שהביאה אותה לידי בריחה. ואחד מגדולי חכמי העבודה בדור שלפנינו העמיד אותנו בקרן אורה בנידון זה.

איתא בריש ברכות: לעולם ידור אדם במקום רבו, שהרי כל זמן שהיה שמעי בן גרא חי לא נשא שלמה בת פרעה. ופר"ך עלה בגמרא מברייתא דמפורש בה דלעולם אל ידור אדם במקום רבו. ועונה הגמרא - הא דכיף [כפוף] ליה הוא דלא כיף ליה. ופירש רש"י - דכיף ליה היינו דמקבל תוכחתו, ולא כיף ליה היינו דלא מקבל ממנו תוכחה, שמי שאינו מקבל תוכחה מרבו אסור לו לדור במקום רבו יעו"ש בסוגיא. וזה הוא ביאור לשון הפרשה בשרה והגר 'ותקל בעיניה ותענה ותברח' כלומר משום שכבודה של שרה נעשה קל בעיניה של הגר, נכנסה הגר בכלל תלמיד שאינו כפוף לרבו עד שאינו מקבל תוכחתו, ובכחאי גוונא חל איסור על הגר לדור במקומה של שרה ומפני כך נהגה שרה בדין הכפייה לאפרושי מאיסורא. וזה הוא פשר דבר העינוי של שרה שהכריחה את הנר לפרוש מן האיסור של דירה במקום הרב בדלא כיף ליה.

ורואים אנו מזה דקבלת תוכחה תלויה היא בקבלת תורה, דהלא לא אמרו שאסור לו לאדם לדור בשכונתו של מי שאינו מקבל תוכחתו ורק ברבו נאמרה הלכה זו, ועל כרחך אתה אומר דיש בה בקבלת דברי

תורה מן הרב מחייב מיוחד לקבלת תוכחה ואם התלמיד מונע את עצמו מלקבל תוכחה מן הרב, הרי זה מפסיד ומשחית את דברי התורה שקבל מרבו, והשחתה זו היא האוסרת את התלמיד לדור במקומו של הרב בדלא כיף ליה. ובזדאי שיש כאן חיזוש בהלכות תלמיד ורב. וגדרם של דברים נראה, דגם בקבלת תלמיד מרבו נוהג הוא החק שחכמתו מרובה ממעשיו אין חכמתו מתקיימת ואם התלמיד מקבל תורה ואינו מקבל תוכחה, הרי קבלתו זו של התלמיד מצד עצמה היא קבלת חכמה מרובה ממעשים, וכשם שעצם החכמה אינה מתקיימת אם היא מרובה מן המעשים, כמו כן אין קבלת החכמה מתקיימת אם קבלת החכמה מרובה היא מקבלת המעשים ומניעת קבלת תוכחתו של הרב הוא סירוב לקבלת מעשים ויש בזה הפסד והשחתת קבלת החכמה. ועי' ברכות ה. מקור לזה, שבכלל קבלת התורה בסיני הייתה נבואה שנכתבה לדורות. הרי שתוכחה כלולה בגוף קבלת התורה.

וכאן הגענו ליחוד אופיו של ספר דברים. הלא מתוכם של הדברים שנבארו לנו בכאן, יוצא מפורש שהיה לנו הכרח גמור לקבל דברי תוכחה של משה רבינו, שכשם שיש הבדל בין מהותה של דרגת משה בנבואה ובין מהותה של דרגת הנבואה של שאר הנביאים, כמו כן, הוצרכנו לקבל דברי תוכחה בדרגת נבואתו של משה רבינו, שבוזאי מתן התוכחה של הרב הוא לפי ערך מתן התורה של הרב. וכאן הוא מקומו של ספר דברים, דספר דברים הוא תוכחתו של משה רבינו, כמו שרש"י מפרש והולך בראש ספר דברים דלעולם זה הוא הכלל כשם שאי אפשר לו לרב מבלי השפעת דברי תורה כמו כן אי אפשר לו לרב מבלי השפעת דברי תוכחה. וזו היא סיבה של אחיזת יהושע בספר דברים במיוחד שכשם שיהושע מהוה הטבעת הראשונה בשלשלת המסורה של כלליות דברי תורה, כמו כן מהוה הוא יהושע הטבעת הראשונה בשלשלת המסורה של תוכחה בישראל, וכל רב המשמיע דברי תוכחה לתלמידו, אין סופו של ענין מתמצה בתורת קיום מצות תוכחה גרידא אלא שיש כאן מעשה מסורה של רב ותלמיד והתחלתה של מסורת התוכחה בישראל היא מאותה השעה שבה נעשה ספר דברים סגנון ליהושע, והבן עכ"ד ודפ"ח. [ועי' בהגדת מרבה לספר (להרה"ג ר' יעקב המניק שליט"א עמ' קמ"ו)] שביאר באופן פשוט מה שספר דברים הוא סגנון ליהושע, שהרי הרבה פסוקים בס' יהושע מקבילים לפסוקים בפרשת דברים עיי"ש בס' הנפלא וינעם לך. ועי' עוד מש"כ בספר זאת ליעקב (עמ' ט"ו) שהוכיח מדין נבואה].

לאור דבריו המאירים, יובן עד כמה היה נחוץ להתחיל בדברי תוכחה. ובדורנו אנו, שבו 'ירהבו הנער בזקן והנקלה בנכבד' [ישעיהו ג'], הרצון והתשוקה לקבל תוכחה הוא חזון לא נפרץ. האגו כ"כ שביר, ה'משבר' עומד בפתח, ואין יכולת קליטה לתוכחת הרב. חשוב להפנים עד כמה התוכחה נחוצה לצמיחה רוחנית. ויש להוסיף שאברכים רבים מרגישים שהם לא זקוקים כ"כ לרב להדריך אותם במסילה העולה בית אל כאשר האמת היא הפוכה לגמרי. גם בשנות העשרים והשלשים ועד זיבולא בתרייתא חשוב להתבטל לדמות תורתית עליונה ולא להרגיש "בעל-דעה" המשמיע בודאות את דעתו הרמה בכל נושא קטן וגדול שעולה על הפרק מבלי להרגיש עד כמה הוא מצומצם ומלא בנגיעות. ולמזהיר ולנזהר – שלומים תן כימי נהר.

ערכים מתנגשים

"אלה הדברים אשר דבר משה אל כל ישראל" [דברים א א]. לפי עיהן דברי תוכחות, ומנה כאן כל המקומות שיהכעיסו לפני המקום בהן לפיכך סתם הדברים והזכירים ברמז מפני כבודן של ישראל [רש"י]. מכאן יסוד גדול לחיים. פעמים רבות אנו נתקלים בערכים נעלים המתנגשים אחד עם השני. לדוגמה, לימוד עצמי מול הצורך ללמד אחרים, לימוד מול חסד, שמירת עיניים וקדושה מול נימוס ודרך ארץ כלפי המין השני וכו' וכו' ובלי משים כל יום ניצבת בפנינו שאלות של איזה ערך לבכר על פני הערך השני. כאן ברש"י יש הדרכה נפלאה המשמשת דוגמה ופאראדיגמה לכל מצב. האדם צריך לנסות למצוא דרך ליישם את שני הערכים כאחת ולא להזניח אחד מהם. התוכחה צריכה להיאמר ולהישמע ובד בבד צריך לשמור כל כבודן של ישראל. הדרך היעילה לממש את שניהם הוא להגיד את התוכחה - וברמז. כך שהחכימא שדי לו ברמיזא יבין ואילו כבודו האישי [נאמן הציבור] נשמר כי הדברים לא נאמרו במפורש. במילה אחת - איזון.

ובעצם, מקרא מלא דיבר הכתוב "הוכח תוכיח את עמיתך" אבל לא לאבד פרופורציות ולהיכנס לעולם קנאי שבו המחשבה הראציונלית והמאוזנת נעלמת כליל אלא "ולא תשא עליו חטא" – אל תבייש ותכלים

תאוותיו השפלות ואילו הבהמות הן כחומר ביד היוצר בידי תאוותם. בנושא ההתגברות על רצונות מצאנו את יתרונו על בהמות. משה הוכיח את ה"אדם" ואמר לו להתנהג כבן אדם ולא להיכנע ליצרים. ובאיזה כח יתגבר על יצרו? תורה, עליה נאמר "אילת אהבים ועלת חן". ואכן "בראתי יצר הרע, בראתי תורה תבלין". ומתאים מאד שמשנה, נותן התורה, הוא המוכיח. ואילו בלעם [שבצעמו עשה מעשה בהמה] החליק אותם בלשונו וגרם להם להיכשל בשיטים.

ותקרבון אלי כולכם, ותאמרו, נשלחה אנשים לפנינו ויחפרו את הארץ וישיבו אותנו דבר את הדרך אשר נעלה בה ואת הערים אשר נבא אליהן [דברים א כב].

בערבוביאי, עלהלך הוא אומר ותקרבון אלי כל ראשי עיבטיכם וזקניכם ותאמרו הן הראנו וגו' אותה קריבה היתה הוגנת, ילדים מכבדים את הזקנים ושלכוזם לפניהם זקנים מכבדים את הראשים ללכת לפניהם אבל כאן ותקרבון אלי כלכם בערבוביאי, ילדים דיוזפין את הזקנים, וזקנים דיוזפין את הראשים - רש"י.

וכותב בס' ברכת מרדכי - כנראה שהערבוביאי, מלבד שהיא ביקורת על צורת התנהגותם של כלל ישראל, הרי היא ביקורת על הותקרבון. כלומר צורת הפניה, הבקשה עצמה, קלקול יש בה... יש להבין, שאם דרך ארץ קדמה לתורה, פירוש הדבר הוא שרק עם דרך ארץ נעשים תורה-דיגי, כי ללא דרך ארץ הכלי הוא נבוב ומחורר. התורה אינה נדבקת, אינה מתמזגת במהותו, אינו תורה-דיגי.

'בערבוביאי' הוא ההיפך הגמור מתורה-דיגי. קטנים דוחפים את הזקנים והזקנים את הראשים הוא ההיפך הגמור מדרך ארץ קדמה לתורה. אי שימת לב או העדר כבוד למי שגדול הימנו או אי התחשבות ב'הדרת פני זקן' לא כל שכן בזלזול בכבוד התורה, הוא הפקעת האדם מן ה'דרך ארץ שקדמה לתורה' הוא היפך התורה-דיקייטי.

התורה-דיקייטי מלבד שהיא עצמה קיום דין יש בה, כמוכן, דרגא שאין לסור הימנה. מלבד זאת, היא הסרגל של ישראל, היא גם התריס הבלעדי העומד בפני נגיעות אישיות. היא היא השומרת על האיזון השכלי והמסוגלת בלעדית לצעוד בצעדי ה"דעת תורה". וכשראה משה רבינו את הערבוביאי, באה מיד דאגה בליבו מי יודע עד כמה פנייתם ישרה-אובייקטיבית-רצוניה. מי יודע?!

ואילו במעמד הר סיני כאשר הקריבה היתה הוגנת הקטנים מכבדים את הזקנים והזקנים מכבדים את הראשים. אם שמו לב ל"ותקרבון" הוגן, הרי יש להתייחס אל בקשתם בכל הרצינות כי מתוך תורה-דיקייטי באים הדברים באיזון בשיקול דעת בסבלנות בדרך ארץ.

צאו וראו מה כלול בותקרבון לטוב ולמוטב. וכך יש להתייחס לכל ותקרבון גם כזה של יום יום כבוד ראש ראוי. כי על פי 'ותקרבון' זה ישק דבר עכ"ד הנפלאים. וע"ע מש"כ ר' ירוחם בס' דעת תורה.

וכתב בספר נר למאור: בחיי הציבור אין לך מסוכן מערבוביאי. זו מעלה ממשקע החיים הרגשות עכורות, דעות משובשות רפש וטוטי כיס הנגרש. לעומת הערבוביאי והבלבול הצבוריים, החזיק מעמד שני אנשים, שתי דמויות מרכזיות בפרשה: יהושע וכלב. הראשון מתוך הקשר העמוק אל רבו במסירותו לתורתו ולדעותיו ולאורחותיו כבר מתחילת דרכו צמוד היה לרבו 'ומשרתו יהושע בן נון נער לא ימיש מתוך האהול' על כן לא הועילה כל פתווי המרגלים להעבירו על דעתו. השני הוא כלב, שהחזיק מעמד מתוך התרוממות מעל לדורו ולשעתו והתקשרותו אל דורות קדומים אל חיי עולם.

בימי ערבוביאי והמולת חיים, כשהזרם החזק שוטף ומושך, אין לו לאדם אלא להתקשר התקשרות יתר אל רבותיו החיים עמו בדורו לקלוט את דעותיהם והשקפותיהם [דוגמת יהושע] או להתרומם מעל לדורו למען יראה ויכיר את הדברים בעיניהם של דורות קדומים והיו לו לעינים [דוגמת כלב] ע"כ.

רעיון נפלא מובא בשם בעל החידושי הרי"ם [בס' מעיינה של תורה] שאמר שאם אותה קריבה בעת מתן תורה הוגנת, מדוע נזכרת היא כאן תוך מנין החטאים? אך הוא הוכיחם עתה גם על אותה קריבה, לפי שבשעת שמיעת דברי תורה, אכן מן הראוי להידיחף ולהידיחק כדי שאפשר יה' לשמוע היטב ולקבל יותר. והנה אתם עשיתם להיפך. במקום שראוי היה להידיחף, הייתם מתונים והוגנים וחלקתם כבוד זה לזה, ואילו כאן במעשה המרגלים קרבתם אלי כולכם בערבוביאי בדחיפה ודחיקה. לשמוע תורה קרבתם במתינות ואילו לחטוא בלהט והתלהבות עכ"ד וש"י

שבת שלום ואורות אין סוף!!

אותו. גם אחרי החטא הוא נשאר בן-אדם רגיש החשוף לפגיעות, ואין גם תועלת לפגוע בו כי פעמים רבות זה מביא לתוצאות הפוכות מהרצוי וד"ל. [ועי' בס' ברכת מרדכי על הצורך שהתוכחה תהיה יעילה ועל העונש הגדול על המוכיח אם לא הועילה. ועי' בס' אור אברהם שכלפיהם הוכיח אבל כלפי המקום אסור לקטרע על ישראל ועי' בזה עוד במועדים וזמנים ז' קצ"ב. ועי' בס' חכמת הלב לג"ר העניך ליבוביץ זצ"ל ובס' שיחות מוסר לגר"ח מאמר ל"ו על החשיבות של שמירת כבוד האדם].

"ומנה כאן כל המקומות שהכעיסו" - בפסיכולוגיה יש מושג של "החצנה". אסור לומר לילד "אתה רע". צריך להחזין ולהפריד את הרע ממנו ולומר, לדוגמה, "הכעס התגבר עליך". כלומר, אינך רע בעצם, היה גורם חיצוני שאילץ אותך להתנהג בצורה לא ראויה. קל יותר לתקן פגם חיצוני מאשר עצם מהות הנפש. אנו חנו מאמינים ש"נשמה שנתת בי טהורה היא". גם כאן, משה תלה את התנהגותם הסוררת ב"מקום". "נכון" הוא אמר להם, "הייתם לא בסדר. אבל אל תחשבו שאתם אנשים פגומים בעצם המהות. המקומות נוטלים חלק באשמת המעידות שלכם". המקומות שהכעיסו" [ש"ר רעיון זה בס' אמרי שאול לאדמו"ר ר"י ממוז'יץ. ועי' אריכות בספר די באר].

רבים שאלו, שעצם דברי רש"י טעונים הסבר, שהרי בפרשיות להלן מפורטים בפרוטרוט כל חטאי עם ישראל שנעשו בדרך מסעם לא"י ומדוע בתחילת הספר נזכרו החטאים ברמז בלבד. ועי' בס' נועם ש"יח [לג"ר שניאור קוטלר זצ"ל עמ' ס"ח] שקודם צריך לעשות סדק כדי לפתוח את הלב ואח"כ אפשר לדבר בצורה חד-משמעית. רק אז יש סיכוי שהתוכחה תפעל את פעולתו. אחרת, מנגנוני ההגנה יפעלו בתוקף וימנעו את השפעת הדברים. כאשר מבשרים לאדם שקרוב נפטר, לא אומרים לו בבת אחת. קודם אומרים "הוא הובל לבית חולים". למה? "הוא היה מעורב בתאונת דרכים קשה". ואח"כ, אחרי שהקרקע הוכשרה לספוג את הבשורה המרה, מודיעים שהקרב נפטר. כך גם בענינו, אם משה היה מיד תוקף אותם ואומר בגלוי כל מה שעשו, זה היה מצער אותם יותר מדי. לכן, קודם רמז על עבירותיהם ואחרי שהפנימו קצת, אמר בגלוי ובצורה שאינה משתמעת לשתי פנים. [ועי' שם משמואל שנת תרע"ח].

"אלה הדברים אשר דבר משה אל כל ישראל"

מה הדגש על "כל" ישראל. הפסוק היה מתנגן יפה גם אם היה כתוב "אלה הדברים אשר דבר משה אל ישראל" בלי המילה "כל", וכמו שכתוב פעמים רבות "דבר אל בני ישראל" - צו את בני ישראל" וכו' וכו'. "מוכיח אדם אחרי, חן ימצא ממחליק לשון" - רבי פינחס בשם רבי חמא בר חנינא אמר, 'מוכיח זה משה, אדם' אלו ישראל שנאמר יחזקאל [לד לא] ואתם צאני צאן מרעיית אדם אתם. מהו 'אחרי'? אמר הקב"ה בשביל להביאן אחרי. 'חן ימצא זה משה. דכתיב 'וגם מצאת חן בעיני'. 'ממחליק לשון' זה בלעם, שהחליק נבואותיו, אמר מה טובו אהליך יעקב, עשו כל תאוות לבבכם ואינו מקפיד, גבה לבם ונפלו בשיטים".

כל מגמתו של בלעם היתה להרחיק את עם ישראל ממקור הקדושה. "עשו כל תאוות לבבכם ואינו מקפיד". [טענה מופרכת לחלוטין אבל הנגיעות הרבות של האדם מרשות לו לקבל טענה כזו ולפעול על פיה...]. משה רבינו, לעומתו, שנקבר מול בעל פעור, רצה להזהיר את עם ישראל לשורש קדושת ישראל. התחלנו עם אברהם שנצטווה על המילה אח"כ יצחק שנימול לראשונה לשמונה ואח"כ יעקב שמיטתו הייתה שלימה ולא ראה קרי מימיו. שורש קדושת ישראל הוא הברית בינו לבין הבורא.

דומה, שבמדרש הזה מונח היסוד של ספר דברים. בקריאת ארבעת הספרים הראשונים אנו עדיין מחוברים לתורה. בספר החמישי והחותם הגענו למצב שהתרחקנו וקדושת הברית נפגמה. בא משה להחזיר אותנו לשורש. אשר דיבר אל "כל" ישראל. בספרי קבלה מבואר ש"כל" הוא רמז למידת היסוד, קדושת הברית "כי כל בשמים ובארץ". וזהו "חן ימצא ממחליק לשון". "חן" אף הוא רמז לקדושת הברית, כמו שנאמר על יוסף "וימצא יוסף חן" שרומז על כך ששמר על קדושתו תוך נסיונות קשים. משה, איש ה"חן", ניצח את בלעם, שהכשיל את ישראל ונפלו בשיטים ע"י שנכשלו בזנות וירדו לשאול תחתית. וזה היסוד החזרה בספר דברים על המילה ישראל "שמע ישראל" "ועתה ישראל". המגמה של משה היתה להחזיר אותנו לקדושת ישראל המקורית שלם שנעלמה. ולכן קוראים פרשה זו לפני תשעה באב שכיזוע מהספרים שיעיקר החורבן בא מחמת פגם במידת היסוד [עפ"י האדמו"ר רבי לייבלה איגר זצוק"ל בספר תורת אמת דברים עיי"ש עוד].

ובס' בירך משה [דברים] ביאר עפ"י הפסוק "מותר האדם מן הבהמה אין". היתרון של האדם על הבהמה הוא שיכול לראות תאוה מול עיניו ולהגיד "אין!" אני לא נכנע לתאוה. לאדם ניתנה היכולת להתגבר על

